

Milan Uzelac

Kralja Aleksandra 56, RS-21203 Veternik, Novi Sad
milan.uzelac@yandex.ru

Vječna pitanja na novome raskrižju

Perspektive drugog početka filozofije

Sažetak

Nakon veličanstvenoga početka u staroj Grčkoj, filozofija je u više navrata pokušavala ponoviti svoj početak. Stoga nije neobično što je tijekom svoje duge povijesti, kad god bi se našla u nekoj aporijskoj situaciji, proglašavala i svoj kraj, s manjom ili većom uvjerenošću, s manjom ili većom pompoznošću. Moglo bi se čak tvrditi i da je sa svakim velikim filozofom filozofija dolazila i do svoga kraja u smislu cjeline, no svi ti »krajevi« obično su se pokazivali kao plodonosni nastavci, a ne tragični, definitivni završeci. Ako se stoga filozofija promatra kao potraga za novim, drugim početkom, onda je stanje filozofije danas (u vrijeme za nju najnepogodnije, u vrijeme kada se ona svima čini nepotrebnom i spekulativnim balastom) najplodnije za promišljanje njene moguće perspektive i pitanja zalazimo li i mi s njom u posljednju njenu hebdomadu ili otvaramo još jedan drugi, no sasvim drugačiji početak. Ovo je tema moga priloga.

Ključne riječi

početak filozofije, kraj filozofije, Eugen Fink, Edmund Husserl, Martin Heidegger

Filozofija kao osmišljavajuće promišljanje smisla čovjekova opstojanja, kao razumijevanje koje nam treba otkriti zagonetke svijeta i života, živi u onoj mjeri u kojoj su živa pitanja koja joj njeno vrijeme nameće na putu isprekidanome problematičnim raskrižjima čija ih istinost ili lažnost nagoni da u svakom času dovodi u plodotvornu sumnju svoju pravost na odgovore što ih dobiva kao jednoznačne, racionalne oblike.

Pitanja koja daju smisao filozofiji nisu beskonačna; konačna su, kao što je život čovjekov konačan, ali zato, po načinu kako se na njih može odgovoriti, ona su beskonačna, kao što je beskonačna i sva količina odgovora koji se slažu tijekom vremena, čineći povijest ljudskoga duha istinskim tлом. Ono, šireći se i obogaćujući se zajedničkim naporima generacija mislitelja, održava ljudski život iznad pojavnog i prividnog u živoj svjetlosti nepresahlog smisla.

Za one koji se bave filozofijom i žive na način njena postojanja, pitanje izgledâ i perspektivâ koje se otvaraju mišljenju je osnovno, temeljno pitanje, a samim time i pitanje temelja kao takvog; perspektiva otvara vidu polje, a prostor gledanju i čini da se samo gledanje otvori ka svome smislu.

Ako perspektiva, kako nam govore rječnici, podrazumijeva »način prikazivanja trodimenzionalnih predmeta na ravnoj plohi, pri čemu se uspostavlja odnos između udaljenosti predmeta i veličine njegova prikaza«, ¹ više je nego

¹ Natuknica »Perspektiva«, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Dostupno na: <http://croatian.enacademic.com/>.

jasno da je tu riječ o pojmu perspektive koji nastaje u doba Renesanse, koji svoju inspiraciju ima u kazališnom predstavljanju sa središnjom točkom perspektive ka kojoj se kreću sve linije gledanja. Navedeno je u potpunosti ostvareno već u djelima Leonarda i njegovoj *Tajnoj večeri* čiju osobitost vidimo čim Leonardova djela usporedimo s djelima Lorenzettija gdje oko mora »skakati« s detalja na detalj, s obzirom da je slika uvijek skup raznih priča, a ne jedna priča, jedna riječ, jedna misao, kako je to u kasnoj Renesansi.

Ono što se tu otkriva pogledu je odnos blizine i daljine. Taj *odnos* filozofija ne prestaje misliti do naših dana; svijest o tome da nam se ono najbliže obično čini vrlo dalekim, a ono daleko rađa u nama iluziju bliskosti, iluziju neposredne blizine i samorazumljivosti, često se pokazuje kao nit vodilja misli što se višestruko odražena uvijek vraća sebi i sa svakim iskorakom iz sebe ogleda u svojoj nepatvorenoj suštini.

Povijesno promatrano, filozofija nastaje u trenutku kada se po prvi puta postavlja pitanje granice svijeta i početka mišljenja, pitanje granice misli i onoga što bi se moglo naći s druge strane te imaginarne linije koja bila bi međa stvari ali i međa smisla, ako bi se dala sama od sebe vidjeti. Filozofija je i tada, od prvoga trenutka svoga nastanka, samim svojim počinjanjem i samim svojim početkom nastojala postaviti pitanje prostora, pitanje mogućnosti opstanka svega što bi se moglo dosegnuti u njegovoj nepromjenljivosti, i pitanje zajedničke osnove svemu što na bilo koji način jest, ili je bilo, ili bi možda moglo biti u nekome budućem vremenu.

I nije stoga neobično da postoje stvari koje žive u svojoj trajnosti, da postoje problemi koji se svakoj epohi uporno i iznova javljaju, premda svaki put u nekoj iznenađujućoj, naizgled novoj formi, izvirući iz svoje vječne prirode. Mišljenje, kada sebi za predmet postavi sebe samo a time i smisao filozofije u njenoj bivstvenosti i »perspektivnosti«, ne može a da ne naiđe na odjek i odglasje kod svih što dubinom svoga bića žive u filozofiji.

1.

Svako postavljanje pitanja o *perspektivama filozofije* s obzirom na kontekst koji čini njena cjelokupna povijest, u prvome redu sadrži u sebi pretpostavku da filozofija ima perspektive i da je pred njom otvoreno buduće vrijeme već samim time što je sebe potvrdila u vremenu do naših dana. Međutim, da bi se tako nešto moglo tvrditi, morala bi se prethodno postići neka opća suglasnost oko jednog, svima prihvatljivog određenja filozofije danas, kao i oko nespornosti postojanja budućega vremena filozofije.

Nažalost, svjedoci smo toga da je nemoguće usuglasiti se već oko najbližeg određenja pojma filozofije, i to ne stoga što filozofi ne znaju što je to filozofija niti stoga što bi se moglo dogoditi da ne znaju njenu povijest i povijest načina rješavanja problema koje poznaje filozofska tradicija, već stoga što se filozofi danas trude misliti probleme (kako znaju i umiju), ali ne i samu filozofiju. Filozofija ostaje izvan interesa njihova mišljenja, kao nešto samo po sebi razumljivo, a po svojoj prirodi, suprotno tome, nešto što je beskrajno problematično i zauvijek do kraja nedomisljivo.

Što se drugog, gore spomenutog, zahtjeva tiče, mnogi se s njim neće odmah i usuglasiti: nakon raspada kauzalističke slike svijeta koja je vladala od vremena Newtona pa sve do prve polovine 20. stoljeća teško se može izbjeći dojam da budućega vremena kao takvog nema, ali i da pred sobom imamo premalo činjenica na osnovu kojih bismo bilo što mogli pouzdano i s izvjesnošću o neposredno nadolazećem na određen način i reći, a što potvrđuju i svi

neostvareni futuristički projekti posljednjih stoljeća izloženi u sjenci vjere u ideju napretka. No, s druge strane, budućnost, koju je nemoguće predvidjeti i predskazati, i te kako nam se osvećuje u svakom času kada joj se za to ukaže prilika – kada naivno pomislimo kako imamo neke »odgovore« i neka »rješenja«. Zapravo, mi tako »vidimo« stvari, sabijeni u svoj parcijalni kut promatranja. On nam je dan sa svom svojom ograničenošću, ali i s obzirom na naše prirodnom skućene mogućnosti, čiji je nekadašnji optimizam sada zamijenjen neopravdanim egocentrizmom, koji su mnogi vidjeli kao logocentrizam, kao neopravdanu zadojenost svemoćju prosvjetiteljskog razuma. Zapravo, stvari *same* idu svojim tijekom, povode se isključivo za svojim unutarnjim smislom, do krajnjih granica ostajući neovisne kako od *blizine* tako i od *daljine* i njima zajedničke razlike, tako i od nas i našeg nastojanja da ih ulovimo u mrežu našeg ograničenog, ali unaprijed za njih pripremljenog, pretpostavljenog smisla, ne bismo li dospjeli do onoga što one same po svojoj prirodi trebaju biti.

Jasno je da se takva situacija neodređenosti ne može protezati u beskonačnost; samo u slučaju kada svijetom vlada sobom opsjednuto računajuće mišljenje, moguće je očekivati da stvari služe njima izvana nametnutim ciljevima, ali i to u krajnje ograničenom smislu, s obzirom da njihov smisao ostaje izvan njih i da je dokučiv tek smisaonim promišljanjem onoga što u osnovi svega jest na odlučujući način, a što u svakom od mogućih slučajeva uvijek ovisi od nas i našeg shvaćanja prirode stvari.

Deficitarnost progresivnog mišljenja, uzdrmanog često i na prvi pogled najbanalnijim otkrićima, no koja potom, naknadno, imaju krajnje dalekosežne i često nimalo trivijalne posljedice, morala se odraziti i na ideju filozofije pa stoga nije nimalo slučajno da se već dulje od dva stoljeća s toliko upornosti govori o kraju filozofije, o potrebi njena prevladavanja, o nužnosti izlaska iz filozofije ili o njenom napuštanju kao izrazu anakronog načina mišljenja koje pripada ranijim epohama, ponekad i u vladajućoj formi, premda danas više nema ni svoju raniju neophodnost ni smisao ni životnost koja je nadahnjivala djelatnost tolikih ranijih generacija filozofa dajući im, svakom od filozofa ponaosob po mjeri njegova sudjelovanja u stvari filozofije, vjeru da njihov filozofski način života, kako u misaonoj zajednici tako i u susretu sa samim sobom, jest jedino pravi, najviše smislen i ispravan.

Sve ovo može biti u velikoj mjeri nesporno, ali samo do trenutka dok se ne postavi na radikalno novi, netradicionalan način pitanje funkcionalnosti i smisla pojedinačnog opstanka i svijeta kao njegova horizonta. Učini li se to, a tako nešto se zbiva uvijek iznova i u naše vrijeme (premda u različitim formama), mi se, htjeli to ili ne, vraćamo osnovnim pitanjima filozofije shvaćenima kao tematiziranje kretanja mišljenja (prihvaćali ga ili odbacivali) i mi pritom filozofiramo, kako ukazuje već Aristotel (ili neki od njegovih učenika) u fragmentima *Protreptika*.

Tako nam se filozofija otkriva na krajnje odlučujući način u jednom od svojih vječnih oblika, što na prvi pogled ni u kojemu slučaju ne garantira ispravnost suda o njenoj dovršenosti i zaokruženosti kao cjelini na enciklopedijski način, ali što nedvosmisleno kazuje o nemogućnosti njena olakoga prevladavanja kao zamisli našeg temeljnog odnosa prema svijetu i smislu našega življenja u njemu.² Mi jesmo bačeni u život, ali i život je forma koja toj bačenosti daje temelj i smisao neprestano naglašavajući kako filozofiranje jest i ostaje

2

Svemu tome dovoljan je razlog i to što Hegel cjelokupno izlaganje u *Enciklopediji filozof-**skih nauka* završava svima poznatim navodom iz Aristotelove *Metafizike* (XII, 7).

forma najvišega života i to prije svega time što se jedino njoj otkriva najviše bivstvovanje.

Nije stoga nimalo slučajno što je njemački filozof Eugen Fink, prije gotovo pola stoljeća, na skupu održanom povodom tridesetogodišnjice smrti Edmunda Husserla (1968.), odgovarajući da pitanje je li fenomenologija živa ili mrtva rekao da je jedna filozofija živa ako budi pitanja i da se, kada je riječ o fenomenologiji, na spomenuto pitanje može odgovoriti pozitivno, s obzirom da njenu životnost i dalje potvrđuje otvoreno pitanje svijeta.³ Ovdje se mora reći i to da Fink, kao i njegov učitelj Husserl, filozofiju vidi kao trajni, najviši čovjekov zadatak, kao najviši poziv i način života otvoren u otkrivenosti mišljenja kao polju beskonačnosti, jer se upravo s fenomenologijom,

»... s fenomenološkim shvaćanjem suštine, otvara jedno beskrajno polje rada i jedna znanost, koja bez svih indirektno simboličkih i matematičkih metoda, bez aparata zaključaka i dokaza, ipak postiže obilje najstrožih i za *svu* daljnju filozofiju odlučnih spoznaja.«⁴

Iako je kasnije ideju filozofije kao stroge znanosti vidio kao odsanjani san,⁵ Husserl niti jednoga trenutka nije posumnjao u budućnost filozofije, u tu »daljnju filozofiju« koje će nesumnjivo biti, premda je vidio kako njegov projekt i zamisao filozofije napušta većina njegovih učenika, a posebno oni najveći među njima. Husserl je polazio od toga da su naši životni ciljevi dvjake vrste,

»... da su jedni za vrijeme, a drugi za vječnost, da jedni služe našem vlastitom savršenstvu i savršenstvu naših suvremenika, a drugi i savršenstvu potomaka sve do najdaljih generacija.«⁶

Ovo shvaćanje dijelio je i Fink, smatrajući da filozofija pred sobom ima otvorenu budućnost i da se mora računati s nadolazećim vremenom kao s vremenom u kojemu će »strast mišljenja određivati plemenitost ljudi.«⁷ Stoga, ako na ovaj način pristupamo pitanju »perspektivnosti« filozofije, naš odgovor na tragu filozofa, čije mišljenje još uvijek na odlučujući način djeluje i na naše vrijeme, bit će nedvosmisleno potvrđan.

2.

Međutim, o perspektivi koja stoji u svojoj otvorenosti pred filozofijom moguće je govoriti i na drugačiji način, polazeći od pojedinih velikih *filozofija*, a o kojima nam govori njena historiografska tradicija. Ne možemo se ne složiti s Hegelovim stavom da je svaka filozofija izraz svoga vremena, da je bitno određena horizontom vremena u kojemu je nastala i u kojemu se formirala. Ne treba gubiti iz vida da je do ovog uvida Hegel došao u doba koje je još uvijek prožimao duh optimizma koji je dopirao iz stoljeća u kojemu se on rodio, ali i stoga što je živio u dubokome uvjerenju da s njegovom filozofijom završava cjelokupna dvomilenijska povijest filozofije i da takav sud neće moći biti osporen niti u vremenu koje nadolazi.⁸

Takvo razumijevanje moglo bi potvrditi da je moguće govoriti o filozofijama koje bi, kao i Hegelova, mogle biti realizacije cjeline jednog razumijevanja zajedno s njemu prethodnim mišljenjem te bi se moglo s punim pravom govoriti o filozofiji Platona, Prokla, ili Franje Petrića, Descartesa, Leibniza ili Hegela.

Iako pitanja koja pokreću spomenuti filozofi i danas predstavljaju otvorene probleme, za svakog od spomenutih mislitelja možemo s punim pravom reći da kod njega nalazimo jednu filozofiju *zamišljenu* i izloženu u njenoj cjelini, možda kao konstrukciji *a priori*, a s obzirom kako na sav napor misli koji

joj prethodi tako i na neke od mogućih posljedica koje se daju anticipirati. Uostalom, već Hegel u jednom od svojih ranih spisa, polazeći kao i njegovi suvremenici od toga da je svaka filozofija u sebi završena poput umjetničkog djela i da je totalitet u sebi, piše kako

»... u filozofiji um koji spoznaje sama sebe ima posla samo sa sobom, i da u njoj samoj leži njegovo cjelokupno djelo kao i njegova djelatnost, i s obzirom na unutrašnju bit filozofije, ne postoje ni preteče ni prethodnici.«⁹

Nesporo je da postoji neka unutrašnja razlika između vremena u kojemu živi Hegel i ovoga u kojemu se mi nalazimo; stvar je u tome da su Hegel i njegovi suvremenici potpuno drugačije doživljavali svoje vrijeme (ali i samo vrijeme kao vrijeme) i iz tog doživljaja izvodili posve drugačije zaključke, no što to mi činimo danas. Mi smo opsjednuti, premda bi pravilnije bilo reći *samouvjereni*, da o svemu možemo govoriti jedino iz pozicije koju određuje cjelina prethodnoga iskustva koju navodno samo mi posjedujemo, a pritom ne možemo razumjeti da je položaj u kojemu se nalazimo do te mjere relativan i uvjetovan krajnje problematičnim stavovima o onome što bi trebalo biti navodna cjelina bivstvujućeg.

Unutrašnja bit filozofije i jest onaj trenutak koji je čuva od pada u relativizam i skepticizam, onaj trenutak koji je u isto vrijeme održava zatvorenu u sebi i u vječnosti. Filozofija sama u sebi jest vječnost i kao takva ona je istina bivstvovanja koja još uvijek čeka na svoje spekulativno tematiziranje. Vremena za to ima dokle god postoji nastrojenost da se put koji su nekada slijedili mitski argonauti sada ponovi u svijetu pojmova. Hegel je već u svome ranome spisu jasno rekao da »filozofija mora započeti, napredovati i završiti s pojmovima«.¹⁰

3

Fink, Eugen, »Bewußtseinsanalytik und Weltproblem«, u: Fink, Eugen, *Nähe und Distanz. Phänomenologische Vorträge und Aufsätze*, Schwarz, Franz-Anton (ur.), Alber, Freiburg/München 1976., str. 297.

4

Husserl, Edmund, *Philosophie als strenge Wissenschaft*, ur. W. Szilasi, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1965., str. 72.

5

Husserl, Edmund, *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendental-Phänomenologie. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie*, u: Von Walter Biemel (ur.), Martinus Nijhoff, Den Haag 1962., str. 508. Jedan broj fenomenologa smatrao je da je kod Husserla došlo do obrata i napuštanja kartezijanizma, tematiziranjem svijeta života (Landgrebe, Pažanin, Jansen), dok su drugi, prije svega Fink (čije mišljenje sam u tom sporu i ja dijelio), smatrali da kod Husserla ne dolazi do napuštanja kartezijanizma i da je njegovo mišljenje prava, neprekinuta linija, a da se spomenuti Husserlov stav s početka XXVIII. priloga za § 73 gore navedenog spisa odnosi prvenstveno na sudbinu fenomenološkog pokreta na san o zajedničkom filozofskom radu u izgradnji filozofije kao stroge znanosti.

6

Ibid., str. 61.

7

Fink, Eugen, »Husserl, Edmund † (1859–1938)«, u: Fink, Eugen, *Nähe und Distanz. Phänomenologische Vorträge und Aufsätze*, Schwarz, Franz-Anton (ur.), Alber, Freiburg/München 1976., str. 97.

8

Kada o ovome govorimo, možda treba imati u vidu i shvaćanje vremena kao vremena u to doba; sjetimo se kako je Hegelov suvremenik i vršnjak Beethoven (čija glazba velikog filozofa nije mnogo plijenila, s obzirom da je više cijenio glazbu Beethovenovih prethodnika, prije svega Mozarta) govorio kako će njegovu *Apasionatu* »možda slušati i kroz dvadeset godina«. O ovome više u: Milan Uzelac, *Filozofija muzike*, Stylos, Novi Sad 2005.

9

Hegel, Georg Vilhelm Fridrih, »Razlika između Fihteovog i Šellingovog sistema filozofijek«, u: Hegel, G. V. F., *Jenski spisi*, IRO »Veselin Masleša«, Sarajevo 1983., str. 12.

10

Ibid., str. 93.

No, ako je doista tako, ako je svaka filozofija poput lajbnicovske monade zatvoren svijet u sebi, onda pred sobom imamo niz filozofijâ u svojoj završenoj formi, međusobno neovisnih i nedodirljivih te se može s punim pravom tvrditi da se sa svakom od njih završila i sama *filozofija*. U tome slučaju ostaje otvoreno pitanje mogućnosti postojanja bilo kakve povijesti filozofije koja bi mogla pretendirati na neko opće važenje i koja bi mogla uživati opću suglasnost u susretu, navodno mogućih, različitih mišljenja.

U naše vrijeme tako nešto je krajnje teško izvedivo: ne stoga što je nemoguće dovesti u dijalog različite filozofije i što je jednako nemoguće dovesti do razboritog mišljenja različite ontološke stavove, nego prije svega stoga što nositelji mišljenja, u ovome slučaju filozofi, u sebi nose virus neprihvatanja bilo kakve suglasnosti. Suvremeni filozofi u daleko su većoj mjeri sektanti no što su to oni od kojih bi se to, s obzirom na povijesne razloge, najviše moglo očekivati.

Kada je pak riječ o kraju filozofije, tu nema više ničega niti novoga niti obes-pokojavajućega; svi zahtjevi već su postavljeni, sve parole izvikane na svim javnim mjestima. Analitička filozofija u tome je neko vrijeme prednjačila, ali je vrijeme njene aktualnosti i popularnosti već za nama. Iako se neki rijetki predstavnici analitičke filozofije još uvijek povremeno podsjećaju na svoje-vremenu razmjenu pisama Fregea i Husserla, a neki drugi pak samosvijesti o svojim neuspjesima, posebno u slučajevima kada se govori o bilo kakvom kraju, ono životno što nam je došlo iz analitičke filozofije uvelike je završeno, konzumirano, i njenim predstavnicima na tome ostajemo zahvalni.

Kada je riječ o tematiziranju kraja kao kraja neke discipline, načina mišljenja ili određenoga postupka, tada smo tako nešto već iskusili u *kraju umjetnosti*¹¹ koji je također tematizirao Hegel na svojim prvim predavanjima iz estetike u Berlinu,¹² prije gotovo dva stoljeća. Po tko zna koji put se pokazalo da je umjetnost bila opet za korak ispred mišljenja, da ima smisla zapitati se u kojoj mjeri bi mogla biti i istinski organon filozofije, posebno u vrijeme kada se sve osporava – od filozofije do njenih oblika realizacije.

Ako i ostavimo po strani pitanje je li tu riječ tek o kraju nekog određenog stila ili možda i umjetnosti kao takve, ako ostavimo po strani i to da mi živimo poslije kraja umjetnosti, okruženi krhotinama njenih manifestnih oblika, te da naš svijet više nije svijet koji je determiniran odnosom spram umjetnosti i najvišim vrijednostima koje su stoljećima određivale razvoj zapadne kulture – ne možemo se oteti dojmu da i tu imamo pred sobom primjer kraja određene umjetničke paradigme, određenog načina viđenja svijeta umjetničkim sredstvima.

Nije stoga nimalo slučajno da su mnogi u djelima Maljeviča, Mondriana i Kandinskog vidjeli kraj umjetnosti, premda je svojevrsnu vrstu »kraja umjetnosti« moguće vidjeti i u kasnim djelima Goye ili, ako je riječ o glazbi, u kasnim Beethovenovim gudačkim kvartetima. Činjenica je, a to se pokazuje najvažnijim, da i poslije toga umjetnost i dalje traje, s obzirom da je riječ o otvorenome pojmu koji u svakom novom vremenu ima kako svoje nove granice tako i nove mogućnosti stupanja u dijalog s beskrajno različitim izražajnim formama tradicije.

Na isti način moguće je govoriti i o životu biti filozofije: s punim pravom može se tvrditi kako se filozofija završila i zaokružila s misaonim djelom presokratovaca te da »cjelokupnu njenu *povijest*« imamo izloženu u Nietzscheovu spisu *Filozofija u tragičkom dobu Grka*. Možda je još korak dalje otišao Eugen Fink kada je (polazeći od »prve povijesti filozofije« kakva se nalazi kod Aristotela, izložena na tlu prve metafizike) izlaganje u knjizi *Temeljni*

*problemi antičke filozofije*¹³ završio tumačenjem pojma *eón* kod Parmenida, s napomenom da s obzirom na visinu njihova mišljenja, »Anaksimandar, Heraklit i Parmenid ni danas još nisu 'prevladani'«. ¹⁴

Nastavimo li tim putem, okvire filozofskoga mišljenja mogli bismo zatvoriti već izlaganjem o Anaksimandru i, htjeli to ili ne, ako ovaj stav domislamo do kraja doći ćemo do jednog od zaključaka koji bi se u tom slučaju morao prihvatiti: sa svakim velikim filozofom završava i filozofija i sa svakim novim filozofom počinje, ali i završava, jedna nova filozofija.

3.

Konačno, moguće je filozofiju odrediti i s obzirom na njen početak. Za taj početak potpuno su »odgovorni«, i to isključivo, stari Grci. Stvaranjem filozofije, za što nisu imali nikakva uzora kod drugih naroda, oni su, prema riječima Finka, otvorili jednu »potpuno novu mogućnost mišljenja i čak više od toga – bitni prostor istine u kojemu prebivaju svi potonji mislitelji zajedno sa svojim filozofiranjem«. ¹⁵ Već s njima istina se našla u situaciji da ne prebiva u sudu već u samim stvarima, u bivstvujućem, i zato je ona bila i određena kao *aletheia*.

Ako se pođe korak dalje u pravcu filozofskog tematiziranja *početka* kao *početka filozofije*, tu se, jasno je, odmah moramo obratiti najvećem filozofu protekloga stoljeća – Martinu Heideggeru. Osnovni problem u mišljenju biti filozofije Heidegger je vidio u fenomenu njena *početka*.

U tome da nešto može nastati na bitno novi, od svega različiti način, on je vidio ne samo odlučujuću nit vodilju mišljenja nego onu dugo skrivanu nit koja bi mogla izvesti ljude iz labirinta svijeta i to na način obrata koji biva omogućen trajnim sukobom zemlje i svijeta (ne više zemlje i neba) na putu istini bivstvujućeg.

No potom je i Heideggeru samom neophodnost tematiziranja drugog početka – kako bi se na bitni način omogućilo temeljno otkrivanje prostorno-vremenske igre istine bivstvovanja (*Seyn*) – i njegova nužnost koja slijedi iz prvog početka, a koji tek u svjetlu ovog drugog dobiva svoj pravi smisao, djelovala toliko iznenađujuće da je problem *početka* postao osnovnom temom njegova mišljenja i to do te mjere dominantnom da je nadmašila i slavu veličanstvenog nastojanja otvaranja uvida u novi, nadasve raskriljujući *smisao bivstvovanja*. ¹⁶

No, zašto se baš u filozofiji, za razliku od drugih disciplina, sâm *početak* čini toliko bitnim? U prvom redu to je stoga što filozofiju ne odlikuje napre-

11

Pitanje o kraju umjetnosti pripada onoj grupi pitanja kojima je bilo suđeno da proizvode najviše nesporazuma, posebno kod onih koji su ovome problemu pristupali površno ili bez dubljeg uvida u njegove povijesne razloge. Hegel na istome mjestu govori i o tome da to ne znači da više neće biti stvarana nova umjetnička djela, čak remek-djela, ali on tvrdi da umjetnost više nije odlučujuća po naš opstanak i da istina više ne prebiva u slikama, već u pojmu, odnosno u teoriji, u filozofiji. Ono što se danas producira pod tim imenom u području glazbe ili likovnih umjetnosti u najvećoj mjeri potvrđuje ovaj duboki Hege-lov uvid.

12

Hegel, Georg Vilhelm Fridrih, *Estetika I*, Kultura, Beograd 1970., str. 12–13.

13

Fink, Eugen, *Grundfragen der antiken Philosophie*, Schwarz, Franz-Anton (ur.), Königshausen & Neumann, Würzburg 1985.

14

Ibid., str. 225.

15

Ibid., str. 14.

16

Heidegger, Martin, *Sein und Zeit*, Max Niemeyer, Tübingen ^{15/2}1984., str. 1.

dak, koji je jedno od osnovnih svojstava svake znanosti, svakog znanstvenog napredujućeg mišljenja, te je posve razumljivo što je ona osuđena na to da vječno ostaje sama sa sobom u svome početku. Samo u početku i na početku ona je sigurna u sebe, i samo na početku ona može adekvatno izraziti samu sebe i odraziti svoju sebi neskrivenu bit. Svako udaljavanje od mjesta njena nastajanja otvara prostor interpretacijama i nesporazumima; njen cilj je utemeljenje cjeline svijeta u kojemu se odlučuje što je bit bivstvujućeg i što je bit istine.¹⁷

Do početka, kako je pisao Husserl, može se dospjeti jedino slobodnim predavanjem samim problemima i zahtjevima koji iz njih proistječu.¹⁸ Ovu tezu iznutra podupire misao o prevlasti ideje slobode koju misao od samih početaka ima u sebi i s kojom se iz unutrašnje biti stvari odnosi spram cjeline svega što na bilo koji način jest.

Jasno je i nedvosmisleno da je filozofija uvijek na početku i da je sama svoj početak. No, ona ne može tu ostati budući da je u njenoj prirodi s nastajanjem ugrađeno i prevladavanje i to ne prevladavanje nečega drugoga, nečega što bi ona s vremenom zaposjela, nego prevladavanje same sebe, prevladavanje svoga počinjanja jednim drugim počinjanjem koje nema formu apsolutne neovisnosti već je ovisno i uvjetovano prethodnim početkom. Taj prethodni početak koliko potvrđuje toliko i iznova osmišljava prvi početak koji, samim time što je prvi, već nosi neodjeljivu od sebe mogućnost drugog.

Nastajući s namjerom spoznavanja onoga njoj stranoga, njegova sagledavanja u svjetlu njegove istine koju drugom tek ona na bitan način omogućuje, filozofija iz svoje prvobitne suštine, otvarajući prostor drugog početka koji više ne smjera samo znanju bivstvujućeg kao takvog u njegovoj cjelosti, vraća se samoj sebi tematiziranjem suštine početka koja pitanje istine bivstvovanja (*Seyn*), ono što je samo filozofsko u filozofiji, stavlja u središte misleće refleksije.

Početno, prema riječima Heideggera, nije novo, ali nije ni vječno.¹⁹ Ono, kao početno mišljenje, ima za cilj promišljanje istine bivstvovanja i temeljenje temelja; riječ je o raskrivanju skrivenog, o dosezanju do izvora i onog izvornog samoga izvora – biti bivstvovanja. To znači da je početak, mišljen u njegovoj »početnosti« samo bivstvovanje, a ovo i ne može biti ništa drugo do zbivanje (*Ereignis*), zbivanje početka (*Ereignis des Anfangs*).

Kako drugi početak polazi od bivstvovanja kao zbivanja, nastojeći izložiti bit njegove istine, tu se više ne istražuje bivstvujuće kao predstavljiv predmet, ne istražuje se stvarno (*Wirkliche*) kao dano ili kao moguće, kao slučajno ili kao nužno, pa samim time ni kao ništeće (*Nichtige*) i ništa, te stoga mišljenje, proishodeće iz drugoga početka, nije niti ontološko niti metafizičko, pod uvjetom naravno da ove pojmove (ontologija, metafizika) razumijemo u njihovom klasičnom, tradicionalnom značenju.

Izvorni uvid prvoga početka otvara put drugome početku i taj se put manifestira kao prelazak od vodećeg pitanja bivstvujućeg (tj. što je bivstvenost, bivstvovanje) ka temeljnom pitanju što je istina bivstvovanja (*Seyn*). Heidegger upozorava da su bivstvovanje (*Sein*) i bivstvovanje (*Seyn*) isto i pritom temeljno različito (»*Sein und Seyn ist dasselbe und doch grundverschieden*«).²⁰

Ovaj prelazak ne tiče se ničega drugoga do prelaska iz jedne u drugu ravan mišljenja, tj. tiče se prevladavanja metafizike. Ali kako razumjeti prevladavanje i kako razumjeti metafiziku? U prevladavajućem mišljenju svaki govor o metafizici je, prema riječima Heideggera, dvoznačan. Ovo se stoga u najvećoj mjeri može odnositi i na pitanje samoga »prevladavanja« metafizike:

prevladava li se tradicionalna, do danas realizirana, nama poznata metafizika ili metafizika *kao takva*?

Ako metafizici ostavljamo prostor mogućnosti u budućnosti, onda je to moguće možda i stoga što realizirana metafizika (neovisno o tome kako se i s čijom filozofijom završila, s Hegelovom ili Nietzscheovom) nesporno otvara put ka jednoj drugoj mogućnosti gdje se pojmijeno prevodi ne u njegovu ontičku, nego u njegovu ontološku nemogućnost.

Heidegger smatra da metafizika, kao znanje o »bivstvovanju« bivstvujućeg, mora dospjeti do svoga kraja, jer nikada još do sada nije postavila pitanje istine bivstvovanja (*Wahrheit des Seyns*).²¹ I to je točno. Međutim, to ni u kojemu slučaju ne znači da metafizika kao jedna *nova* filozofija, kao jedna *druga* metafizika, kao filozofija *drugog* početka, neće upravo to pitanje postaviti i neće baš na njemu, na prevladanoj već ranije tematiziranoj ništini postaviti svoj posljednji, nerazorivi temelj (*fundamentum inconcussum*).

Tako dolazimo i do odgovora na pitanje o perspektivama filozofije iz aspekta mogućega kraja metafizike. Uočili smo dvije mogućnosti: (a) pitanje perspektive i opstanka filozofije u slučaju konstatacije kraja tradicionalne metafizike, i (b) pitanje opstanka filozofije s obzirom na postojanje druge metafizike. U prvome slučaju i sâm Heidegger konstatira kako filozofija s krajem tradicionalne metafizike čak i u njenoj bivstvenoj nemogućnosti nije ugrožena,²² a mi bismo tome mogli samo dodati da, iz ugla *druge metafizike* (koja tek u naše vrijeme započinje svoj život), filozofija ne gubi pred njom otvorene perspektive, s obzirom da na sudbonosni način ostaje ustrajavati u svome izvornome, neprevladanome početku.

Literatura

Fink, Eugen, »Bewußtseinsanalytik und Weltproblem«, u: Fink, Eugen, *Nähe und Distanz. Phänomenologische Vorträge und Aufsätze*, Schwarz, Franz-Anton (ur.), Alber, Freiburg/München 1976.

Fink, Eugen, *Grundfragen der antiken Philosophie*, Schwarz, Franz-Anton (ur.), Königshausen & Neumann, Würzburg 1985.

Fink, Eugen; Husserl, Edmund † (1859–1938), u: Fink, Eugen, *Nähe und Distanz. Phänomenologische Vorträge und Aufsätze*, Schwarz, Franz-Anton (ur.), Alber, Freiburg/München 1976.

Hegel, Georg Vilhelm Fridrih, *Estetika I*, Kultura, Beograd 1970.

Hegel, Georg Vilhelm Fridrih, »Razlika između Fihteovog i Šelingovog sistema filozofije«, u: Hegel, Georg Vilhelm Fridrih, *Jenski spisi*, IRO »Veselin Masleša«, Sarajevo 1983.

Heidegger, Martin, *Sein und Zeit*, Max Niemeyer, Tübingen ^{15/2}1984.

Heidegger, Martin, *Beiträge zur Philosophie (vom Ereignis)*, Gesamtausgabe, Bd. 65, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main ³2003.

17
Ibid., str. 6.

18
E. Husserl, *Philosophie als strenge Wissenschaft*, str. 70.

19
Heidegger, Martin, *Beiträge zur Philosophie (vom Ereignis)*, Gesamtausgabe, Bd. 65, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main ³2003., str. 55.

20
Ibid., str. 171.

21
Ibid., str. 175.

22
Ibid., str. 173.

Husserl, Edmund, *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie*, u: Von Walter Biemel (ur.), Martinus Nijhoff, Den Haag ²1962.

Husserl, Edmund, *Philosophie als strenge Wissenschaft*, u: Szilasi, W. (ur.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1965.

Uzelac, Milan, *Filozofija muzike*, Stylos, Novi Sad 2005.

Veliki rječnik hrvatskoga jezika, natuknica »Perspektiva«. Dostupno na: <http://croatian.enacademic.com/>.

Milan Uzelac

Ewige Fragen am neuen Scheideweg

Perspektiven des zweiten Anfangs der Philosophie

Zusammenfassung

Nach dem grandiosen Anfang im antiken Griechenland versuchte die Philosophie mehrmals ihre Anfänge zu wiederholen und daher ist es auch nicht verwunderlich, dass sie während ihrer langen Geschichte jedes Mal, wenn sie sich in einer Situation der Aporie befand, mit geringerer oder größerer Gewissheit, bzw. mit geringerer oder größerer Pomposität auch ihr Ende verkündete. Man könnte sogar behaupten, dass mit jedem größeren Philosophen die Philosophie an ihr Ende im Sinne ihres Ganzen gelangte, doch all diese „Enden“ haben sich gewöhnlich als fruchtbare Fortsetzungen und nicht als tragische und definitive Abschlüsse erwiesen. Wenn man daher die Philosophie als Suche nach einem neuen und zweiten Anfang betrachtet, dann ist der Stand der Philosophie heute (in einer für sie ungünstigsten Zeit, in einer Zeit, in der sie allseits als ein unnötiger und spekulativer Ballast angesehen wird) am fruchtbarsten für das Denken ihrer möglichen Perspektive und der Frage, ob wir mit ihr in ihre letzte Hebdomade treten, oder ob wir einen anderen, dafür jedoch gänzlich andersartigen Anfang machen. Dies ist das Thema meines Beitrags.

Schlüsselwörter

Anfang der Philosophie, Ende der Philosophie, Eugen Fink, Edmund Husserl, Martin Heidegger